

spełnia oczekiwania dotyczące nowoczesnej edukacji prawniczej, przedstawiając kluczowe dla tego przedmiotu zagadnienia jasno i przejrzyste. Oczywiście, można zarzucić autorowi pewne błędy, co też uczyniono w tej recenzji, ale nie wolno zapominać o tym, że jest to pierwszy tego typu podręcznik. Recenzowana książka jest skryptem, który można polecić studentom do wykładu z zakresu międzynarodowego i europejskiego prawa karnego. W przypadku ukazania się *Internationales und Europäisches Strafrecht* w języku angielskim zyska on z całą pewnością nie tylko uznanie europejskie, lecz także międzynarodowe.

Marek Prengel
admin@prengel.pl

Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa, red. Detlef Merten, Hans-Jürgen Papier, t. I. *Entwicklung und Grundlagen*, Heidelberg 2004, C. F. Müller Verlag, ss. XXVIII i 1062.

Znaczenie praw człowieka w prawie wewnętrznym państw demokratycznych oraz w prawie międzynarodowym i jego subsystemach jest ogromne. W tym kontekście nie może dziwić fakt, że co roku powstają już nie setki, a tysiące prac z tego zakresu. Z natury rzeczy tylko nieliczne z nich mają szansę, a później w rzeczywistości stają się istotnym punktem odniesienia dla teorii i praktyki prawa. Omawiana praca, której tytuł można by przetłumaczyć: „System praw zasadniczych w Niemczech i Europie” (a tytuł tego tomu „Rozwój i podstawy”) ma wszelkie zadatki, by zaliczać się do tej elitarnej grupy¹. Ambicje redaktorów naukowych dzieła, D. Mertena i H.-J. Papiera, są – jak się wydaje – nawet większe: wobec nieprzejrzystej i trudnej do ogarnięcia obfitości literatury chcą dokonać systematyzacji, zaprezentować teoretyczne podstawy i koncepcje, przedstawić stan dogmatyki oraz zarysować tendencje rozwojowe praw zasadniczych w Niemczech i Europie na początku XXI w. Innymi słowy, ich celem jest stworzenie dzieła o charakterze fundamentalnym, swego rodzaju sumy wiedzy w dziedzinie praw człowieka.

Pomyślany jako dziewięćdziesięciowiec dzieło *Handbuch der Grundrechte* wpisuje się w tradycję niemieckiej doktryny prawa publicznego, tradycję wielotomowych prac zbiorowych z zakresu prawa człowieka. Jego poprzednikami były publikacje wydawane w latach 1929-1930 *Die Grundrechte der Reichsverfassung: Kommentar zum zweiten Teil der Reichsverfassung*² oraz ukazujące się w latach 1954-1968 *Die Grundrechte: Handbuch der Theorie und Praxis der Grundrechte*³. Jednocześnie nie sposób nie zauważyć, że dzieło sygnowane przez D. Mertena oraz H.-J. Papiera jest kolejnym wielotomowym wydawnictwem z zakresu prawa państwowego i praw człowieka, które ukazuje się w ostatnich dekadach w Niemczech⁴.

Redaktorami naukowymi omawianej publikacji są znani autorzy, profesorowie niemieckich uczelni wyższych. Prof. D. Merten (rocznik 1937) jest kierownikiem Katedry Prawa Publicznego w Niemieckiej Wyższej Szkole Nauk Administracyjnych w Speyer oraz sędzią Trybunału Konstytucyjnego Nadrenii-Palatynatu. Prof. H.-J. Papier (rocznik 1943) kieruje Katedrą Prawa Publicznego na Uniwersytecie Ludwika Maksymiliana w Monachium oraz pełni funkcję Prezesa Federalnego Trybunału Konstytucyjnego. Redaktorzy naukowci wspierani są przez grono współpracowników,

¹ Zgodnie ze definicją słownikową wyraz „Handbuch” tłumaczony jest jako „podręcznik” lub „manual” (por. np. J. Piprek, J. Ippoldt, *Wielki słownik niemiecko-polski*, tom I, wyd. 13, Warszawa 1995, s. 751). W przypadku omawianej tu pracy wyrażenia te są jednak zupełnie nieadekwatne. Poddanie analizie całości problematyki praw zasadniczych w Niemczech (w mniejszym stopniu w Europie) oraz monumentalny charakter pracy składający do użycia pojęcia „system”.

² Red. H. C. Nipperdey, t. I-III, Berlin.

³ Red. K. A. Bettermann, F. L. Neumann, H. C. Nipperdey, t. I-IV (I-VII), Berlin.

⁴ Por. jeszcze nieukończone dzieło K. Sterna, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland*, wyd. 1 i 2, t. I-III oraz t. V, München 1977-2000, czy ukazujące się od 2003 r. gruntownie zmienione i rozszerzone kolejne wydanie *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland*, red. J. Isensee, P. Kirchhof, wyd. 1, t. I-X, Heidelberg 1987-2000; wyd. 3, t. I-III, Heidelberg 2003-2005).

które składa się z uznanych przedstawicieli doktryny prawa: H. Dreiera, J. Isensee, P. Kirchhofs, K. Korinka, J. P. Müllera, G. Ressa, H. Schäffera, H.-P. Schneidera, W. Skourisa, K. Sterna oraz D. Thürera. Choć jako zasadę przyjęto, że autorami poszczególnych artykułów są specjaliści z zakresu prawa publicznego przede wszystkim z Niemiec, w tym gronie pojawiają się także profesoro- wie z innych państw niemieckiego obszaru językowego (Austria, Lichtenstein oraz Szwajcaria).

Zgodnie z zamierzeniem redaktorów naukowych, opracowanie składać się ma z dziewięciu to- mów. Tematem pierwszej części dzieła są: historyczny rozwój, podstawowe pojęcia, zasady inter- pretacji oraz struktura praw zasadniczych (*Entwicklung und Grundlagen*). Kolejne tomy mają być poświęcone analizie części ogólnej nauki o prawach zasadniczych w Niemczech (tomy drugi i trzeci) oraz omówieniu poszczególnych praw zasadniczych (tomy czwarty i piąty) w niemieckim porządku prawnym. Przedmiotem szóstego tomu będą prawa zasadnicze i prawa człowieka w prawie euro- pejskim i prawie międzynarodowym. Ostatnie trzy części „Systemu” traktować mają o prawach za- sadniczych w porządkach prawnych państw europejskich: w krajach niemieckojęzycznych (tom siódmy), w państwach zachodniej, północnej i południowej Europy (tom ósmy) oraz w krajach środ- kowo- i wschodnioeuropejskich (tom dziewiąty).

Opublikowany już tom pierwszy (*Entwicklung und Grundlagen*) składa się z 24 rozdziałów, które skupione zostały w dwóch częściach. Redaktorom naukowym udało się pozyskać plejadę znawców tematyki. Wśród autorów tego tomu są m.in.: G. Brunner, P. Häberle, P. Kirchhof, K. Ko- rinek, F. Ossenbühl, W. Pauly, H. Schambeck, H.-P. Schneider, K. Stein. Pierwsza część tomu zatytułowana *Entwicklung der Grundrechte* ma przede wszystkim charakter historycznoprawny. Jej przedmiotem jest powstanie i rozwój idei praw człowieka, przy czym pogłębionej analizie poddano okres od oświecenia do czasów współczesnych. Uwaga autorów skupia się na rozwoju praw zasad- niczych w Niemczech, choć wiele miejsca poświęcono także wzajemnemu oddziaływaniu teorii i praktyki konstytucyjnej innych państw. Ponadto w tej części dzieła, w kolejnych rozdziałach, pra- wa zasadnicze poddane zostały analizie z punktu widzenia nauki Kościołów i wspólnot chrześcija- Ńskich (katolicyzm i protestantyzm) oraz nowożytnej myśli i praktyki politycznej (liberalizm, konserwatyzm, socjalizm, marksizm-leninizm, narodowy socjalizm, faszyzm). Drugą część tomu pierwszego, zatytułowaną *Grundlagen der Grundrechte*, poświęcono omówieniu fundamentalnych zagadnień teorii praw zasadniczych. Po pierwsze, analizie poddano zasady interpretacji oraz funk- cje i metody badań prawnoporównawczych praw zasadniczych. Po drugie, przedmiotem refleksji jest ich natura prawna, a w szczególności normatywność oraz subiektywny i obiektywny charakter praw zasadniczych. Po trzecie wreszcie, omówione zostały: treść, możliwości i granice ograniczeń oraz realizacja i gwarancje praw zasadniczych. Tom zamyka szczegółowy skorowidz osobowy i rzeczowy.

Pracę wydano niezwykle starannie pod względem edytorskim, w swej zewnętrznej formie na- śladuje ona znakomity *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland*⁵. Czytelny układ tomu pierwszego i poszczególnych rozdziałów, bogata bibliografia oraz liczne wewnętrzne odniesienia do innych części pracy pomagają w lekturze i czynią ją przyjemną. Na ocenę, czy ambicje naukowe redaktorów D. Mertena i H.-J. Papiera zostaną spełnione, jest za wcześnie. Lektura tomu pierwszego skłania jednak do wniosku, że ich dzieło jest do tego ze wszech miar predestynowane.

Bartłomiej P. Wróblewski

⁵ Por. przypis nr 3 *in fine*.